

ECZACILIK

damlası), mürevvih (liniment), hulâsa, şurup, macun ve hap adlarıyla gruplandırılan ilaçlar her hasta için reçetesine uygun biçimde özel olarak yapılırdı. Zamanla belirli bir formüle göre yapılmış hazır ilaçlar tedavi alanına girmeye başladı. "Müstahzarât-ı tıbbiyye" denilen bu ilaçların hekimler ve halk tarafından beğenilmesi üzerine sayıları kısa sürede çoğaldı ve eczacılar ilaç yapan kişiler yerine ilaç satan kişiler haline geldiler. İlk dönemlerde özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerden getirilen hazır ilaçların rağbet kazanması üzerine İstanbul'daki bazı eczacılar da bunların terkiplerine benzer nitelikte hazır ilaç yapmaya başladılar. İstanbul'da imal edilen yerli hazır ilaçlara "müstahzarât-ı tıbbiyye-i Osmâniyye" adı verilmiştir. 1895 yılından sonra Eczacı Ethem Pertev (Ertem) tarafından yapılan "Pertev şurubu" (syrop Pertev) ve Eczacı Ali Süreyya (Kalemciöğlü) tarafından yapılan "ikşir-i Süreyyâ" (elixir toni-digestif ferrugineux) adlı iki hazır ilaç büyük bir üne kavuşmuş ve dış ülkelere dahi ihraç edilmiştir.

İslâm ülkeleri arasında ilk defa eczacılık öğretimi, İstanbul'da 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'de açılan üç yıl süreli eczacı sınıfı ile başlamıştır. Daha önce eczacılar Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi usta-çırak yöntemiyle yetişiyordu. Bu sınıfa başlangıçta yalnız askerî yatılı öğrenciler alınıyor ve mezun olduklarında askerî hastahanelerde görevlendiriliyorlardı. 1858 yılından itibaren alınan sivil ve gündüzcü öğrenciler de eczacılık okumaya başlamışlardır. Bu dönemde sivil eczacı ihtiyacını karşılamak için çıraklıktan yetişen kişilere de eczacı dükkânı açma izni veriliyor, ancak bunların Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne hocaları arasından seçilen bir heyet tarafından imtihan edilmeleri ve eczacı ustası olduklarına dair bir tezkire almaları gerekiyordu. Bu şekilde eczahane açma hakkını alan kişilere "ikinci sınıf eczacı", eczacı sınıfından veya dış ülkelerdeki bir eczacı okulundan diploma alanlara ise "birinci sınıf eczacı" unvanı veriliyordu. 1863 yılından itibaren 1277 (1861) tarihli Beledî İspençyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname uyarınca çıraklıktan yetişen kişilere "eczacı ustası" unvanı verme yöntemi kaldırılmıştır. 1867'de Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye-i Şâhâne'de de bir eczacı sınıfı açılmış, 1908 yılında ise askerî ve sivil tıp okullarının birleştirilmesi üzerine eczacılık sınıflarının ikisi de kapatılarak idarî yönden yeni kurulan Tıp Fakül-

tesi'ne bağlı Eczacı Mekteb-i Âlisi açılmıştır. 1909'da Kadırga'daki eski Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye-i Şâhâne binasında (Menemenli Mustafa Paşa Konağı) eczacılık öğretimine başlayan bu okul, 1960 yılına kadar Türkiye'de eczacılık öğretimi yapılan tek kurum olarak kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lugat-ı Tıbbiyye, İstanbul 1290; Şerefeddin Mağmûmî, *Kâmûs-ı Tıbbî*, Kahire 1328-29, I-II; Ali b. Rabben et-Taberî, *Firdevsü'l-hikme* (nşr. M. Zübeyr es-Siddîki), Berlin 1928; İbnü'l-Cezzâr, *el-İ'timâd fi'l-edviyeti'l-müfreda* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1985; İbnü'n-Ne'dîm, *el-Fihrist*, s. 345 vd.; İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-ıbb*, Bulak 1294 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), I-III; Abdülatîf el-Bağdâdî, *et-Tıbb mine'l-kitâb ve's-sünne* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acı), Beyrut 1406/1986; Hüseyin Sabri, *Düstârü'l-edviye*, İstanbul 1291; L. Leclerc, *Traité des simples par Ibn El-Beithar*, Paris 1877-93; A. Brestowski — H. Lafite, "Pharmaceutische Reisebilder aus dem Oriente", *Pharmaceutische Post*, Wien 1889; H. Schelenz, *Geschichte der Pharmazie*, Berlin 1904; E. Kremers — G. Urdang, *History of Pharmacy*, Philadelphia 1945; Naşit Baylav, *Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1968; Bedî N. Şehsuvaroğlu, *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970; H. Mohammed Said, *Al-Biruni's Book on Pharmacy and Materia Medica*, Karachi 1973; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul 1984; a.mlf., *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1985; J. C. Doussert, *Histoire des Medicaments des origines à nos jours*, Paris 1985; Ali Abdullah ed-Difâ', *İshâmü 'ulemâ' i'l-'Arab ve'l-müslimîn fi's-şaydele*, Beyrut 1405/1985; W. Kruppa, *Deutschtürkischer Wissenschaftsaustausch in der Pharmazie*, Hannover 1988; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim* (trc. İlhan Kutluer), İstanbul 1989, s. 185-190; Abdülazîm Hufnî Sâbir — Abdülhalim Muntasır, "Mücezz târîhi's-şaydele", *el-Mücezz fi târîhi't-ıbb ve's-şaydele 'inde'l-'Arab* (nşr. M. Kâmil Hüseyin), Kahire, ts. (Câmiatü'd-düveli'l-Arabiyye), s. 269-427; M. Meyerhof, "Esquisse d'histoire de la pharmacologie et botanique chez les musulmans d'Espagne", *al-Andalus*, III/1, Madrid 1935, s. 1-42; Carmen Villanueva, "La Pharmacie Arabe y su ambiente historico", *Miscelanea de estudios arabes y Hebraicos*, VII, Granada 1958, s. 29-83; Sami K. Hamarneh, "Early Arabic Pharmaceutical Instruments", *Journal of the American Pharmaceutical Association*, XXI/2, Washington 1960, s. 90-92; a.mlf., "Drawing and Pharmacy in al-Zahrawi's Surgical Treatise", *United States National Museum Bulletin*, sy. 228, Washington 1961, s. 81-91; a.mlf., "The Rise of Professional Pharmacy in Islam", *Medical History*, VI, London 1962, s. 59-66; a.mlf., "Early Arabic Professional Pharmacy", *Bulletin of History of Medicine*, XLII, Baltimore 1968, s. 450-461; a.mlf., "A History of Muslim Pharmacy", *Physis. Rivista Internazionale di Storia della Scienza*, XIV, Firenze 1972, s. 5-54; A. H. Israilli, "Arap Pharmacology", *Studies in History of Medicine*, 1/3, New Delhi 1977, s. 193-201; Mohammad Ali — J. S. Qadry, "Contribution of Arabs to Pharmacy", a.e., IV (1982), s. 43-53; J. Lippert, "Edviye", *İA*, IV, 129-130; B. Lewin, "Adwiya", *EI²* (İng.), I, 212-214.

TURHAN BAYTOP

EDÂ

(الاداء)

Kur'an-ı Kerim'in
teccid kaidelerine göre okunması
(bk. KIRAAT; TİLÂVET).

EDÂ

(الاداء)

Hadisi usulüne uygun olarak
rivayet etme anlamında terim.

Hadisleri öğrenmenin ve başkalarına rivayet etmenin kuralları vardır. Bir hadisi belli esaslara uyarak öğrenmeye "tahammül", onu ezberden veya bir kitaptan usulüne uygun olarak rivayet etmeye "edâ" denir. Hz. Peygamber, sözünü dinleyip öğrenen, sonra da bu sözü duymayanlara ileten ("edâ eden", *Müsned*, IV, 80, 82; Dârimî, "Muḥaddime", 24) kimse hakkında dua etmiş, edâ terimi de muhtemelen bu hadisten alınmıştır.

Hadisi edâ eden kimsenin onu hocasından hangi tahammül yoluyla aldığını belirtmesi rivayetin güvenilirliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Hadisin hocadan hangi yolla alındığını gösteren kelimeye "edâ sigası" veya "edâ lafzı" denilir. Bir haberin güvenilir olup olmadığını anlamak için onu rivayet eden kimsenin şahsiyetine, dürüstlüğüne ve hâfıza gücüne bakıldığı kadar haberi hangi tarzda öğrendiğini anlamaya yaranan edâ lafızları da göz önünde bulundurulur. Hadis rivayetinde edâ sigaları tâbiin devrinden itibaren aranmış, bu sigalar haberlerin sahih, hasen ve zayıf sayılmasında etkili olmuştur.

Belli başlı edâ sigaları şunlardır: 1. **Haddesenâ**. Hocanın (şeyhin) ağızından bizzat duyularak (semâ yoluyla) öğrenilen hadislerin başkasına rivayeti sırasında en çok, "Bize rivayet etti" anlamındaki bu lafız kullanılmıştır. Hocadan hadisi tek başına duyan kimse edâ sırasında bu sigayı tekil şekliyle "haddesenî" diye söyler. Hocanın hadisi yazdırarak (imlâ yoluyla) rivayet etmesi, talebenin de imlâ yoluyla aldığı hadisi "haddesenâ imlâ-en" diye nakletmesi en güçlü edâ sigası sayılmıştır. Sahâbiler ise Hz. Peygamber'den bizzat duydukları hadisleri rivayet ederken "semi'tü" (işittim) lafzını kullanmışlardır (bk. SEMÂ; TAHDİS). 2. **Ahbere-nâ**. "Bize haber verdi" anlamındaki bu ibare, ilk zamanlar semâ yoluyla alınan

hadislerin edâsında kullanılmakla beraber sonraları şeyhe okunarak (kıraat, arz yoluyla) öğrenilen hadislerin rivayeti sırasında kullanılmıştır. Bir kimse hocadan hadisi bu yolla tek başına öğrenmişse edâ sırasında "ahbereni" der (bk. İHBÂR). 3. **Enbeenâ**. "Bize haber verdi" anlamına gelen ve semâ, icâzet ve icâzete bağlı münâvele yollarıyla alınan hadislerin edâ sigası olup tekil şekli "enbeenî"dir (bk. İCÂZET; İNBÂ). 4. **Nebbeenâ**. Daha çok icâzet yoluyla alınan hadislerin rivayeti sırasında kullanılan, "Bize rivayet etti" mânasındaki bu edâ sigasının tekil şekli "nebbenî"dir (bk. İNBÂ). 5. **Veced-tü**. Bir muhaddisin el yazısıyla yazılan hadislerin başkalarına rivayeti sırasında, "Buldum" anlamındaki bu edâ lafzı kullanılır (bk. VİCÂDE).

Bunlardan başka "zekere lenâ" (bize zikretti), "ketebe lenâ" (bize yazdı), "kâle" (söyledi), "an" (filandan nakletti) edâ sigaları kullanılmış olup bunların en üstünü semâ ile tahdîs, sonra ihbar, inbâ ve "zekere lenâ", daha sonra "an", en sonra da "kâle" lafızlarıdır. Sonraki muhaddisler "inbâ", "an" ve "ketebe lenâ" sigalarını birbirine eşit kabul etmişlerdir.

Hadislerin, lafızlarında hiçbir değişiklik yapmadan Hz. Peygamber'in söylediği şekilde rivayet edilmesi esas olmakla beraber yetkili kişilerin hadisteki bazı lafızları benzeri kelimelerle değiştirerek rivayet etmesini, hatta mânâyı bozmamak şartıyla onu anladığı şekilde ifade etmesini âlimlerin çoğu uygun görmüş-tür (bk. RİVAYET).

Mâna ile rivayette bulunan kimsenin, hadisi edâ ettikten sonra "ev kemâ kâle (yahut Resûlullah'ın buyurduğu gibi), "ev nahvehû" (yahut onun gibi bir şey söyledi), "ev şibhehû" (yahut buna benzer bir şey söyledi) demesi uygun olur. Hadis bir senedle edâ edildikten sonra aynı hadis bir başka senedle rivayet edilmek istendiğinde hadisin metnini tekrarlamayıp "mislehû" veya "nahvehû" demek yeterli görülmüştür.

Hadis rivayet etme yaşı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmekle beraber muhaddisin, bildiği hadislere ihtiyaç duyduğunda onları rivayet etmeye başlaması en doğru olanıdır. Bunun yanında hâfızası zayıfladığı veya kendisinde bunama âlâmetleri görüldüğü zaman da rivayeti bırakması gerekir (edâ sırasında şeyhin uyacağı bazı kurallar için bk. EDE-BÜ'İ-İMLÂ' ve'İ-İSTİMLÂ'; MUHADDİS).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, IV, 80, 82; Dârimî, "Muḥaddime", 24; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-ḥadîs*, s. 208-236; Zehebî, *el-Makîza* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gude), Beyrut 1405, s. 55-59; *Tecrid Tercemesi*, I, 399-405, 467-468; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 8-63, 102, 127-128; İbnü'l-Hanbelî, *Ḳafvü'l-eşer ft şafvî 'ulûmü'l-eşer* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gude), Beyrut 1408, s. 111-113; Abdullah Aydınli, *Hadîs İstulâhları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 49; Talât Koçyigit, *Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 94-95; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 65.

MÜCTEBA UĞUR

EDÂ

(الأداء)

Dinî veya hukukî bir görevin yerine getirilmesi anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir şeyi yerine ulaştırma, bir borç veya görevi yerine getirme, ödeme ve ifa etme" anlamına gelen edâ kelimesinin İslâm hukuk literatüründeki kullanımını da sözlük anlamından çok farklı olmayıp dinî veya hukukî bir görevin gerektiği usul ve şekilde zamanında yerine getirilmesini ifade eder. Kur'an'da edâ kelimesi diyet borcunun ödenmesiyle ilgili olarak bir yerde geçer (el-Bakara 2/178). Üç âyette ise kelimenin değişik fiil kipleri kullanılmakta olup bunlarda emanetlerin sahibine iadesi ve ehil olana verilmesi emredilmektedir (el-Bakara 2/283; Âl-i İmrân 3/75; en-Nisâ 4/58). Kur'an'da ibadetlerin ifâsı, diğer dinî ve hukukî görev ve borçların yerine getirilmesi genelde o fiile ait özel kelimelerle, bazan da **kazâ** (el-Bakara 2/200; en-Nisâ 4/103; el-Cum'a 62/10) ve **ifâ** (el-Bakara 2/40; Âl-i İmrân 3/57; el-Mâide 5/1; er-Ra'd 13/20; el-İsrâ 17/34; el-Hac 22/29) kelimeleriyle anlatılır. Hadislerde Allah ve kul haklarının gözetilmesi, emanetin ve ödünç alınan malın sahibine iadesi, şahitlik, peygamberlik, zekât, diyet gibi dinî ve hukukî görevlerin ifâsı ve borçların ödenmesi gibi hususlar anlatılırken edâ kelimesi ve bu kökün muhtelif kipleri sıkça kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "edy" md.).

Fıkıh ilminin ana konularından birini şer'î delilden ve beşerî ilişkilerden doğan borç ve görevlerin yerine getirilmesi teşkil ettiğinden bu ilim dalında edâ kavramı üzerinde sık sık durulduğu ve edânın fıkıh usulü, ibadetler, şahitlik, şahıs ve borçlar hukuku başta olmak

üzere fıkıhın birçok bölümünde giderek terim anlamı kazandığı görülmür.

Fıkıh Usulünde. Mütেকellimîn (Şâfiî) metoduyla kaleme alınan usul kitaplarında edâ şer'î hüküm bölümünde ele alınır. Edâ, vaktin şer'î hükmün sebebi olması yönüyle vaz'î hükmü ilgilendirir ve bu açıdan edâ-kazâ şeklinde ikili ayırım yapılır. Vâcip ve vâcibin yerine getirilmesi yönünden de teklifî hükmü ilgilendirir ve bu yönden edâ, iade ve kazâ şeklinde üçlü bir ayırımdan söz edilir. İadenin edâ ve kazâ dışında üçüncü bir şık olup olmadığı yönündeki görüşler bu açı farklılığıyla açıklanabilir. Fukahâ (Hanefî) metoduyla yazılan usul kitaplarında ise edâ "emir" bölümünde emredilen şeyin yerine getirilmesi konusu incelenirken ele alınır. Bundan dolayı her iki ekolün edâ, iade ve kazâ kelimelerine yüklediği anlamlar arasında zaman zaman önemli farklılıklar olabilmektedir.

Şâfiî usulcülerine göre edâ, ancak belli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere has bir kavramdır. Bu sebeple de yerine getirilmesi için belli bir vakit tayin edilmemiş olan zekât, ke-fâret, zamanla kayıtlı olmayan (mutlak) nezir gibi yükümlülüklerin ifâsına edâ adını vermezler. Hatta bu usulcüler edâyı kazânın karşıt anlamı olarak kullandıklarından cuma ve bayram namazı gibi kazâsı olmayan ibadetlerin ifâsını da edâ olarak andırmazlar; buna karşılık yetkililerin zekâtın belli bir zaman içinde ödenmesini istemesi halinde bu ödemeye edâ derler. Bundan dolayı Şâfiî usulcüler edâyı, "bir şeyin şer'an belirlenmiş vakti içinde birinci defada yapılması" şeklinde tanımlarlar. Bu tanım la bağlantılı olarak da birinci ifâdaki eksiklik sebebiyle vakti içinde yapılan ikinci ve tam ifâyâ iade, vaktinden sonraki ifâyâ da kazâ adını verirler. Ancak iadeyi ayrı bir kısım gibi görmeyip ifâ vaktine bağlı olarak edâ veya kazâ içinde dü-şünen fakihler de vardır.

Hanefî usulcü ve fakihlerinin kullanımında edâ hem namaz, oruç gibi belli bir zaman diliminde yerine getirilmesi istenen vakitli (muvaqqat) ibadetlerin, hem zekât ve ke-fâret gibi ifâsı belli bir vakte bağlı olmayan (mutlak) ibadetlerin, hem de hukukî davranış ve işlemlerden doğan borç ve ödevlerin sahih ve tam olarak ifâsını içine alacak şekilde geniş bir kapsama sahiptir. Bunun için de edâyı, "emir sebebiyle sabit olan vâci-